

פרק 9 האשה מן הים

אֶלְמֶרָה (א) לַבַּחֲרָיָה

המספר : שחאדה רח"ם

שבט : עָרַב (אל)סעדיה

אסע"י : 17415, 2.9.1982

ברצוני לספר לכם סיפור ששמעתי
מאשה בלבנון הנשואה אצלנו.
כלומר, סיפור אמיתי.
האשה, בימי (בזמן) סבה, שמעה
סיפור שאחד היה ליד חוף
בירות ולו מקשת אבטיחים,
ומקשת אבטיחים זו בעונתה.
כל יום בא בעל האבטיחים ורואה
את האבטיחים חלולים ואכולים
מבפנים. מי עשה זאת? אף לא אחד.
יום אחד אמר: "ברצוני ללכת
ולישון שם, וברצוני לדעת מי אוכל
את האבטיחים."
לילה מן הלילות, לקח את הרובה
ויצא לישון במקשה, בשעה
שתיים עשרה בלילה. מה חש אם לא
קול צעדים, ויוצאים עשרים איש
מתוך המקשה.
קפץ ורץ אחרי זה, ורץ אחרי זה,
מה רצה? לירות, לירות בהם.
תפס אחד ואחז בו.
כנראה שהוא עיול, או בן אדם, או
חיית פרא. החזיק בו עד הבוקר.

בְּדֵי אֶקְס־לְפֹו קֶסֶה סְמַעְתָּהּ מִן
מֶרָה מִן לְבַנָּן וּמִתְזוּלָה עֲנִדָּא.
יַעֲנִי חֲרַפְיָה חִקְיָקְיָה.
אֶלְמֶרָה, עֵלָא זְמָן סִידְהָא, סְמַעְתָּ
קֶסֶה אֲנֹו בִיה וְאַחַד פֶּאן חַד שֵׁט
בִּירוֹת עֲנִדוּ מְקַתָּא בְּטֵיחַ, וְהָאִי
מְקַתָּא (א) לַבַּטִּיחַ בְּמוֹסְמָהָא.
כֹּל יוֹם בִּיגִי סְאֻתָּב (א) לַבַּטִּיחַ יִשׁוּף
(א) לַבַּטִּיחַ מִן גְּרָה מַגְוֹף וּמֵאֲכֹוֹל.
מִיָּן עֲמֻלְהָא? מָא חַדָּא.
יוֹם קָאֵל: "בְּדֵי אֶרוּחַ אֲנָאֵם
הִנָּאֵפ, וּבְדֵי אֶעֱרַף מִיָּן בְּאֵכֵל
(א) לַבַּטִּיחַ."
לִיקָה בְּ(א)לֵלֵל אֶחָד (א) לְגֻפְתָּ
וּנְזֵל נָאֵם בְּ(א)לְמֻקְתָּאֵהָ, אֶלֵלֵלֵל סְיַעֵהָ
תִּנְעַשׂ בְּ(א)לֵלֵל. מָא חַסֵּ וְאֶלֵלֵלֵל
חֲפְשָׁה, וְיִטְלַע עֲשָׂרִין שַׁחֵס בְּנֶסֶךְ
(א) לְמֻקְתָּאֵהָ.
פֶּזֶרְקֵד וְרָא הָאֲדָא, וְיִרְקֵד וְרָא
הָאֲדָא. שׁוּ בְדֹו? יִטְחֵ, תִנְוּ יִטְחֵ מְנַהָן.
מְסַפ וְאַחַד וּכְבֵּשׂ בּוּ.
כְּנֹו עוּל, וְלֵא בְּנֵי אֶאֲדָם וְלֵא
וְחַשׁ. מְסַכּוּ לְ(ל)סֶבְכָר.

הייתה המולה, היה "יום הדין".
לא שחררה עד הבוקר. לקחה
והביאה לבית.
בבוקר הראה אותה לכל האנשים.
התבונן בה – דמות של בת
אדם, בעיני בת אדם מושלמת
לגמרי. הראה אותה לכל האנשים,
שואל אותה, אינה עונה, צועקת.
קולה כמו קול של גור.
נשארה עמו שנה, אחרי שראו
אותה כל האנשים, תושבי
הכפר והשכנים, ואנשים מבחוץ
באו לראות (לשמוע) את הסיפור
המופלא. נשארה אצלו שנה
בבית. נשא אותה לאשה, ראה
אותה [והיא] בת אדם, בת כמו כל
הבנות. לה יופי מושלם.
תשעה חודשים אחרי שנשאה
לאשה, אללה נתן להם ילד, ובשנה
השנייה שוב נתן להם ילד, ובשנה
השלישית נתן להם ילד. כל הזמן
והוא שומר על אשתו בבית,
קושר אותה ונועל אותה – יוצא,
נועל אותה, נכנס, נועל אותה.
כל הזמן המפתח בכיסו,
פוחד פן תברח.
יום מן הימים שאלה: "את רוצה
סְאָרְת גִּטָּה, וקאמת (א) לקנאמה.*
מא פִּלְתֵּהאש ל(ל) סְבִיב. אֶחְזִיקָה
וְרִוְחָהּא עֵלָא (א) לְבֵית.
אֶלְ(ל) סְבִיב וְרִאָהּא לְכָל (א)לְנָאס.
אֶתְטַלַּע עֲלֵיהָ – שחִסְיָת בְּנִי
אֶאדמִיָּה, בְּעִיּוֹן בְּנִי אֶאדמִיָּה
פִּאמְלָה. וְרִאָהּא לְכָל (א)לְנָאס,
יִסְאֶלְהָא, מֵא תַרְדֵּי, תִסְרְחֵי.
סִוְתֵהָא מֵתֵל סִוְת (א)לְגֵרו.
קַעֲדַת מַעֲאָה סְנָה, בְּעַד מֵא
שִׁאפְתֵהָא כָּל (א)לְנָאס, אֶלְהָ
(א)לְקִרְיָה וְ(א)לְגִירָאן, וְנֵאֵס מִן
בְּרָהּ אֶלְגָּת תִּשׁוּף (א)לְחִפְאִיָּה
(א)לְעִלְגִיָּה. קַעֲדַת עֲנֵדוּ סְנָה
בְּ(א)לְרֵאָר. תִּגְזִיקָהּ, שִׁאפְתֵהָ
בְּנִי אֶאדמִיָּה, בְּנַת מֵתֵל כָּל
(א)לְבִנְאָת. עֲלֵיהָ גִמְאֵל חֵלְאָק.
בְּעַד מֵא תִזְוֹלְהָא בַת־סַעַת-שְׁהָר
אֶלְלֵה אֶרְזַקְהוֹן טַפֵּל וּתְאֵנִי סְנָה
כְּמֵאן אֶרְזַקְהוֹן טַפֵּל, וּתְאֵלְתֵּי סְנָה
אֶרְזַקְהוֹן טַפֵּל. טוֹל (א)לְנוֹקַת
וְהוֹן חֵאָרְס מִרְתּוֹ בְּ(א)לְבֵית,
מִרְבֵּטְהָא וּמִקְפֵּל עֲלֵיהָ – יִטְלַע
יִקְפֵּל עֲלֵיהָ, יִפּוֹת יִקְפֵּל עֲלֵיהָ.
כָּל (א)לְנוֹקַת (א)לְמִפְתָּח בְּגִיבְתּוֹ
יִחְאָף לְתַהַרְב.
יוֹם מִן (א)לְאֶזְאָם סִאֶלְהָא: "בְּדָכ"

* זוהי המילה שבה מצוינת בקוראן המולת יום הדין. כאן היא באה לבטא מהומה גדולה.

תרוחי עלא (א) לבחר? " ללכת לים? "

קאלת-לו : אָה – תהז-לו בראסהא, אמרה לו : כן – נענעה לו בראשה, כלומר כן.

קאל-להא : "בְּדִי אֲדַבַּח הַ-(א) לַנְּלֹד." אמר לה : "ברצוני לשחוט את הילד."

ראח ע-(א) לחתנאר. אָלחַתְנֵאָר – הלך לזקן. הזקן – סיפר לו

חַרְפוֹ תַנּוֹ עמל ה-(א) לעמלה. חַרְפוֹ שעשה את המעשה. סיפר לו

(א) לחַרְפוֹנֵה מַתְלֵ מֵא סְאָרַת. את המעשה כפי שקרה.

קאל-לו : "האי ענדהא לעלועה אמר לו : "זו יש לה תפיחה

בגורונה. הנח לה עד שתצא,

אחוז בה וחתוך אותה והשלך אותה, ותיעשה בת אדם רגילה,

ותסיר בְּנֵי אֲאִדְמֵנָה עֲאֲדֵלָה, תדבר כמו שמדברים אנחנו."

בתחפי מתל מא מנחפי נחנא. יום אחד צעקה.

קאל : "מֵא אֲעֶרְף כִּיף בְּדִי אמר : "אינני יודע כיצד אצוד

אָסִידְהֵא." סֵאֲלֵהֵא. קאל-להא : (אתפוס) אותה. "שאלה, אמר לה :

"בְּדִי תרוחי עלא (א) לבחר? " "את רוצה ללכת לים? "

קאלת-לו : "בְּדִי אָרוּחַ עֵלֵא אמרה לו : "אני רוצה ללכת

(א) לבחר" – הָזַת-לו בראסהא. לים" – נענעה לו בראשה.

מִסַּכַּ (א) לַנְּלֹד, קאל-להא : "בְּדִי תפס את הילד, אמר לה : "אני רוצה

אֲאֲדַבַּחוּ עֶשְׂאן תרוחי ע-(א) לבחר. לשחטו מפני שאת רוצה ללכת לים.

אָל(ל) תִּלְאֵת וְלֵאֵד בְּדִי אֲאֲדַבַּחְקוּ." את שלושת הילדים ברצוני לשחוט."

אָגֵא, בְּדוֹ יִגָּד (א) למוס על בא, רצה לגרור את הסכין על

גוֹזְתֵהֵא. לְמֵא גֵרָ (א) למוס גרונה. כאשר גרר את הסכין

עֵל גְרוּנָה, צַעְקָה, ויצאה כל על גרונה, ויצאה כל

התפיחה אשר בגרונה. תפס, גזרה במספריים. ירד קצת דם.

אֲחִדְהֵא לְנֹאחַד חַכְמֵהֵא חַכְמָה ערבית, ונרפאה.

עַרְבִית, ונרפאה. כאשר נרפאה, לאחר יומיים

לְמֵא טֹאבַת, בַּעַד יוֹמִין, שלושה, אמרה לו : "אני, אם

תִּלְאֵתָהּ, קאלת-לו : "אֲנִי, לוֹ

ללכת לים? "

אמרה לו : כן – נענעה לו בראשה, כלומר כן.

אמר לה : "ברצוני לשחוט את הילד."

הלך לזקן. הזקן – סיפר לו

שעשה את המעשה. סיפר לו

את המעשה כפי שקרה.

אמר לו : "זו יש לה תפיחה

בגורונה. הנח לה עד שתצא,

אחוז בה וחתוך אותה והשלך אותה, ותיעשה בת אדם רגילה,

תדבר כמו שמדברים אנחנו."

יום אחד צעקה.

אמר : "אינני יודע כיצד אצוד

(אתפוס) אותה. "שאלה, אמר לה :

"את רוצה ללכת לים? "

אמרה לו : "אני רוצה ללכת

לים" – נענעה לו בראשה.

תפס את הילד, אמר לה : "אני רוצה

לשחטו מפני שאת רוצה ללכת לים.

את שלושת הילדים ברצוני לשחוט."

בא, רצה לגרור את הסכין על

גרונה. כאשר גרר את הסכין

על גרונה, ויצאה כל

התפיחה אשר בגרונה. תפס,

גזרה במספריים. ירד קצת דם.

לקחה לאחד שריפא אותה ברפואה

ערבית, ונרפאה.

כאשר נרפאה, לאחר יומיים

שלושה, אמרה לו : "אני, אם

תשחררני, רוצה ללכת לים.	אֲנִי תְדַשְׁרֵנִי, בְּדֵי אֲרוּחַ ע- (א) לַבַּחַר.
אינני רוצה לקחת את ילדי וללכת	בְּדֵי אֲחֹזֵז וְלֹא דֵי וְאֲרוּחַ
ליס. ברצוני להראות לך	ע- (א) לַבַּחַר. אֲנִי בְּדֵי אֲפְרָגִיכ
את בני האדם אשר בים.	(א) לַבְּנֵי אֲאֲדַמִּין בְּאֵלֵי בְּ (א) לַבַּחַר.
יש בני אדם במים כמו שיש	פִּיה בְּנֵי אֲאֲדַמִּין בְּ (א) לַמִּי קֹדֶם
פה, על האדמה בערך. כולם	בִּיה הוֹן, ע- (א) לְאֲרֹדֶת תְּקַרְיָבֵן. כִּלְהֵא
חיים במים."	עֲאִישָׁה בְּ (א) לַמִּי."
משפחה זו – שמה משפחת	אֲלַעֲיִלָּה הָאֲדִי – אֲסַמְהָא עֵילָת
"(א) לַבַּחְרִי" (הימי), וחיים עד היום	(א) לַבַּחְרִי, וְעֲאִישִׁין לַחַד (א) לִיוֹם
בבירות.	בְּבִירוֹת.

פרשנות

שבט ערב אלעראמשה יושב סמוך לאדמית, על גבול הצפון, לא הרחק מן הים התיכון. חלק מבני השבט מתגוררים בלבנון מצדו השני של הגבול. אחת מן החמולות המרכיבות אותו, מוצאה מכורדיסטאן (בן דוד וברקאי 2012, 33).

קשר של בן אנוש עם נערה השוכנת בים מופיע בעוד שני סיפורים בדוויים, שאספתי בצפון הארץ: בסיפור "שבע כלות לשבעה אחים" מסייעת בת ים לגיבור לקפוץ עם סוסו מעל הים במסעו אחרי רעייתו שנחטפה. בסיפור "שלושת האחים והציפורים המדברות" נעזר הגיבור בבת ים בשם פאטמה כדי לחלץ את אהובתו מידי עיול, שחטף אותה.

עלילת הסיפור מתרחשת על חוף גִּירוֹת. בעל מקשת אבטיחים מגלה, שאבטיחיו נאכלים בלילה. הוא אורב למשחיתים ורואה אנשים רבים נמלטים מן השדה. הוא לוכד אחד מהם בחשיכה, ומביאו אל ביתו. בבוקר מתגלה, שמדובר בבת אדם אילמת שהגיעה מן הים. הוא נושא אותה לאשה והיא יולדת לו שלושה ילדים. הבעל חושש פן אשתו תימלט חזרה לים, ומקפיד לנעול אותה מאחורי סורג ובריאח. הוא מתייעץ עם אחד הזקנים

באשר לאילמותה של אשתו. הלה יועץ לו לחתוך תפיחה הנמצאת בגרונה. הוא שולף סכין, אוחו באחד מילדיו, ומאיים עליה שאם תלך לים ישחט אותו, ואז במקום לפגוע בילד, הוא מעביר במפתיע את הסכין על גרונה, וחותרך את התפיחה. לאחר שהיא נרפאת חולפת אילמותה של האשה, והיא מתחילה לדבר. היא מסבירה לו, שכוונתה לא הייתה להימלט עם ילדיה לים, אלא להראות לו את בני עמה – אנשים החיים במי הים. המספר אינו מוסר לנו, אם הביקור אכן התממש. הוא רק מציין, שהמשפחה ממשיכה להתגורר בבירות.

סיפורים המסבירים את מקורם של מנהגים, מסורות, שמות מקומות ואנשים ותופעות טבעיות או חברתיות, נקראים בפי חוקרי הפולקלור **סיפורים אטיולוגיים**. כך למשל מסביר ספר בראשית את עובדת היותו של הנחש **חסר גפיים** בעונש שקיבל בגין פיתוי אדם וחיה [בראשית פרק ג], את **הופעת הקשת בענן** כאות לברית, שכרת האל עם נח [בראשית פרק ט], ואת **האיסור על אכילת גיד הנשה** על ידי בני ישראל כתזכורת למלחמתו של יעקב במלאך ליד מעבר יבוק [בראשית פרק לב].

הסיפור על האשה שיצאה מן הים הוא לכאורה **אגדה אטיולוגית** המסבירה את מקור שמה של משפחת **אל בחרי**, כלומר "משפחת הַיִפְיִי" (מלשון ים). המספרת מציגה את הסיפור כסיפור אמיתי, שהתרחש במציאות, ומציינת כי שמעה אותו מפיה של אשה לבנונית, אשר נישאה לאחד מבני השבט.

אך המוטיב של אשה הבאה מן הים הוא מוטיב בעל תפוצה רחבה, המוכר במרחבי תרבות שונים. סיפורים על בנות-ים (mermaids) שכיחים מאוד במרחב התרבות הקלטי. תומפסון מציין כמה מוטיבים הקשורים בבנות-ים: 81.0.2B "**בת-ים נישאת לבן אנוש**"; 81.2B "**בת ים יולדת ילד לאב אנושי**" וכדומה (Thompson 1958). מוטיבים אלה מופיעים בעיקר בארצות אירופאיות צפוניות השוכנות לחוף ימים. מוטיב 81B "**בנות-ים שפלג גופן התחתון הוא בדמות דג (סירנות)**", קיים במרחבי תרבות רבים, בין היתר בסיפורי המיתולוגיה היוונית. הסיפור הידוע ביותר הוא סיפור מפגשו של אודיסיאוס עם הסירנות, המתואר באודיסיאה.

בתלמוד הבבלי יש דיון על דולפינים: "הדולפנין פרין ורבין כבני אדם. מאי דולפנין? (מהם דולפינים?) אמר רב יהודה: בני ימא" [תלמוד בבלי מסכת בכורות דף ח עמוד א]. בתוספתא נאמר עליהם: "יולדין ומגדלין מבני אדם", כלומר הם יכולים לקיים יחסים פוריים עם בני אדם, ורש"י מפרש: "הכי גרסינן (כך גורסים אנו): הדולפנין פריס ורביס מבני אדם – שאם בא אדם עליהם מתעברת ממנו. בני ימא – דגים יש ביס שחציין צורת אדם וחציין צורת דג, ובלעז שריינ"א (צריך להיות שיריינא, מן הצרפתית העתיקה seréine – סירנה, בתולת ים)".

בסיפורי אלף לילה ולילה ישנו סיפור על גֶלְגָּאָר בת הים (ריבלין 1979, יג, 2886-2890, לילות 738-739): אל מלך פרסי מובאת שפחה אילמת. המלך מתאהב בה ונושא אותה לאשה. באחד הימים, לאחר שהמלך מעתיר עליה דברי אהבה, הוא מצהיר באוזניה שהיה מאושר, לו הייתה מביאה לעולם בן, שיירש את ממלכתו לאחר מותו, ומפציר בה לדבר. היא חורגת משתיקתה ומודיעה לו שהיא נושאת ברחמה את בנו ויורשו. היא מספרת לו, שהיא בת למשפחה של יצורי ים אנושיים, החיים ביס, ורק בגלל אהבתו הרבה אליה לא קפצה מן החלון, ונמלטה אל הים. בהמשך הסיפור מתוארת לידת הנסיך וביקורו אצל קרוביו שמתחת למים.

סיפור זה מתכתב במידה רבה עם הסיפור הבדווי. גם שם מדובר בבת-ים אילמת, שנישאת לבן אנוש. אפשר גם שסיפור התפיחה, שמנעה מן הנערה לדבר הוא ביטוי סומטי לתופעה נפשית. ברפואה מוכרת תופעה של הופעת בליטה באזור הגרון, המכונה "גולה היסטרית" (globus hystericus), והיא נובעת ממצב נפשי של רגשות סותרים – לא לבלוע ולא להקיא. בשני הסיפורים נראה שבלבה של הגיבורה ניטש מאבק בין געגועיה לים ולמשפחתה לבין נאמנותה לבעלה ולילדיה, והוא בא לידי ביטוי בצורה של אילמות זמנית.

מוטיב האלמות מופיע גם בסיפור יהודי-ספרדי בשם "הנער ואשת הים" שנרשם על ידי הפולקלוריסט וההיסטוריון מאיר (מקס) גרונוואלד בשנות השלושים של המאה הקודמת במזרח אירופה, ופורסם לאחר מותו

(גרונוואלד 1982, 60-62). בסיפור זה מזדמן הגיבור לעיירה ריקה מאדם. במהלך הלילה הוא צופה בחבורה של בני אדם, גברים ונשים, העולים מן הים ונכנסים לעיירה. עולה בידו ללכוד נערה מבנות הים, והוא נושא אותה לאשה. בת הים היא אילמת. בהמשך הסיפור הולכת בת הים לעולמה. על פי הנוהג בעיר שהם חיים בה, קוברים אנשי המקום את הבעל החי יחד עם אשתו המתה (מוטיב מוכר מסיפורי סינדבד ב"אלף לילה ולילה"). הבעל מצליח לצאת מתוך הקבר ומגלה כי הוא נמצא על גבי אי. בסיום הסיפור הוא פוגש שלושה נערים מאנשי הים המסייעים לו לצאת מן האי ולחזור ליבשה בבטחה. לפני הפרדס ממנו מספרים לו הנערים כי הם בניו שנולדו לו מבת הים.